

ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС

УДК: 28-055.2

Т.Н. Шамсутдинова-Лебедюк

СЕГРЕГАЦІЯ ЖІНОК В ІСЛАМІ

Стаття присвячена дослідженню явища жіночої сегрегації в ісламі, під яким розуміється не лише відокремлення жіночої частини населення від чоловічого, закривання обличчя ритуальними накидками, це ще й система правил поведінки, норм повсякденного життя кожної людини в сім'ї й суспільстві загалом.

Ключові слова: сегрегація, хіджаб, паранджу, гарем, нікаб, аураат.

Статья посвящена исследованию явления женской сегрегации в исламе, под которым понимается не только отделение женской части населения от мужского, закрывание лица ритуальными накидками, это еще и система правил поведения, норм повседневной жизни каждого человека, в семье и обществе в целом.

Ключевые слова: сегрегация, хиджаб, паранджа, гарем, никаб, аураат.

The article is devoted research of the phenomenon of womanish segregation in an islam under which dissociating of womanish part of population is understood not only from masculine, closing of person by sacral pillow-shams, it yet and system of rules of conduct, norms of everyday life of everybody, in a monogynopaedium and society on the whole.

Keywords: segregation, khidzhab, yashmak, harem, nikab, aurat.

Аналіз ідеології та практики ісламу показує, що у своєму віровченні, етиці й законодавстві ця релігія певним чином ідеалізує та консервує патріархальні сімейні відносини. Чоловік тут розглядається як безсумнівний глава сім'ї, що забезпечує її матеріальне благополуччя. Жінка ж виконує підпорядковану роль, а основні її функції вбачаються в продовженні роду, догляді за дітьми та в задоволенні бажань чоловіка (зокрема, сексуальних).

Загалом іслам поставив жінку порівняно з чоловіком у нерівноправне становище.

Одним із явищ, регенованих мусульманською соціальною доктриною є жіноча сегрегація.

Під нею розуміється не лише відокремлення жіночої частини населення від чоловічого, закривання обличчя ритуальними накидками, це ще й система правил поведінки, норм повсякденного життя кожної людини в сім'ї й суспільстві загалом. Широке поширення жіноча сегрегація отримала у міському житті, відносно слабше – у сільському. З дитинства і до глибокої старості, особливо в заможних сім'ях, кожен крок жінки підлягав строгому контролю з боку чоловіка чи його родичів.

Інститут жіночої сегрегації склався в мусульманстві протягом століть. У повній мірі він знайшов відображення у шаріаті.

Іслам не винайшов відокремлення жінки від сторонніх чоловіків, він не приписав ховати від стороннього ока сімейно-шлюбне життя. Такий звичай не міг зародитись серед арабів, здебільшого кочовиків-бедуїнів. Бедуїнки у доісламські часи не носили на голові покривал, а кочове житло важко було розділити на чоловічу й жіночу частини.

Відокремлення жінок від сторонніх чоловіків – це звичай, який виник серед городян. Іслам лише канонізував цей патріархальний звичай, який існував у багатьох міських цивілізаціях давнини. У Вавилоні та Асирії жінки носили накидки, які закривали обличчя. У хетській ієрогліфіці є спеціальний знак, що символізує окреме приміщення для жінки. У знатних індійських сім'ях жінок «закривали» задовго до того часу, як виник іслам. Самостійно розвився в індусів і звичай парди (парда – накидка, занавіска, перегородка) – традиційне уникнення жінками не лише сторонніх чоловіків, але навіть родичів по чоловічій лінії. І у допетровській Русі життя бояринь і дворянок, хоч і не так строго, але все ж було обмежене стінами терему, а голова жінки повинна була бути покритою хусткою [3, с.187].

Навіть в античній Греції, котра іноді представляється як вершина лібералізму, жінки здебільшого було відокремлені від чоловіків. Жіночі покої (гінекеї) в давньогрецьких будинках знаходилися у

відособленій частині, на верхньому поверсі чи флігелі, куди чоловікам, особливо чужим, було важко проникати і куди жінки виходили під час відвідин будинку іншими чоловіками. Жінки не виходили з дому без супроводу рабині; вдома вони були буквально під наглядом [2, с.32].

Деякі дослідники вважають, що сегрегація жінок виникла в ранньому ісламі, у період арабських завоювань. Тоді багато арабських поселень і міст перетворилися на стоянки озброєних загонів. Становище військового табору, в якому збирались маса молодих чоловіків, вимагало приховування від їхніх поглядів «місяцеликих» красунь, щоб не відбулося небажаних ексцесів [3, с.186]. Цілком ймовірно, що такі обставини відіграли певну роль у становленні інституту хіджабу. Але основні його причини лежать глибше.

Як відзначалося вище, інститут жіночої сегрегації у мусульманстві формувався протягом століть. Принаймні важко говорити, що він мав помітне поширення в ранньому ісламі. Не відомо, чи були в будинках арабів жіночі половини (гареми) до халіфа Валіда II, який правив у 743–744 рр. У ранньому ісламі жінки брали активну участь у суспільному й політичному житті. Багдадський халіф Мутаваккіля (правив 847–861 рр.) навіть змушений був видати спеціальний указ про відділення жінок від чоловіків на бенкетах і під час загальних урочистостей [5, с.292].

Формування жіночої сегрегації здійснювалося переважно під впливом традицій та звичаїв підкорених народів, зокрема, персів, індусів тощо.

Мусульманські богослови й правознавці, обґрунтовуючи жіночу сегрегацію, посилалися на ряд місць Корану: суру 15 «Ал-Хіджр», аят 88; суру 24 «Світло», аяти 27,30,31; суру 33 «Сонми», аяти 33, 53, 55,59. У дійсності більшість із цих аятів мають досить далеке відношення до жіночої сегрегації (якщо мають взагалі). Щоправда, в аяті 31-му сури «Світло» йдеться про те, що жінки повинні приховувати від сторонніх чоловіків своє оголене тіло й красоти, а в 59 аяті сури «Сонми» Аллах наказує жінкам пророка носити покривала.

Основними елементами сегрегації жінок у мусульманському світі є гарем і хіджаб, під яким часто розуміють носіння мусульманських ритуальних накидок.

Приписи ісламу вимагають, щоб будинок мусульманина був поділений на дві частини – чоловічу й жіночу. На жіночій половині (у арабів і турків вона називається гарам чи гаремлік; у іранців – ендерун, в узбеків – ічкарі) проживають всі жінки сім'ї з дітьми. Сюди не можна заходити сторонньому чоловіку. Арабською мовою слово «гарам» означає «заборонений». Від нього і походить термін «гарем».

Чоловіча частина житла (арабо-турецьке «селмялик», іранське – «бірун», узбецьке – «дишгарі») відкрита для чужих чоловіків. Це свого роду вітальня, куди жінка при гостях заходить тільки, щоб прислужити гостю, подати їжу.

Український учений-сходознавець А.Кримський досить негативно ставився до практики такого розділення. З цього приводу він писав: «Істинне зло мухаммеданського сімейного устрою, джерело розпусти і розумового застою – це гарем. Жінка вважається рабинею чи річчю, яку, щоб не згубити, потрібно тримати під замком, або ж хоча б подалі від сторонніх очей; тому будинок поділяється на дві половини: одна – доступна гостям («селмялік» у турків і арабів, «міхман-хана» у персів), інша – гарем, тобто «заповідне місце». Порушити святість гарему, власне «заповідного місця», тобто покохати яку-небудь чужу жінку – тяжкий злочин [6, с.78-79]».

Іншим важливим атрибутом мусульманської сегрегації жінок є хіджаб (ритуальні накидки). Вони були ніби продовженням гаремного життя. Іслам і нині забороняє мусульманці ходити з відкритим обличчям.

У країнах мусульманського світу немає стандартної форми ритуального одягу для дотримання приписів про хіджаб. Так, у Середній Азії мусульманки як ритуальні накидки носять паранджу і чачван, у тюркських народів – чадру, у Пакистані – падру, в арабів – хаулю. Напевно, поява різноманітних форм ритуальних накидок пояснюється кліматичними умовами й спробою зберегти в ритуальному одязі традиційні форми одягу, пристосовавши їх для культових цілей.

Але призначення такого одягу однакове – закрити більшу частину обличчя, сховати обриси фігури.

За мусульманським переказом такий звичай був установлений Пророком. Прийшовши одного разу в гості до родичів із своєї 9-річною дружиною Айшею, Мухаммад приревнував її до свого прийомного сина Зейди, а пізніше до Савфана, який зробив Айші послугу під час однієї поїздки. Нібито після цього Мухаммад повелів своїм дружинам та іншим жінкам постійно перебувати в забороненій для чужих чоловіків частині будинку (харем), а на вулиці носити накидку, щоб їх не впізнавали. «О, пророк, - зазначено в Корані, - скажи твоїм дружинам, дочкам і дружинам віруючих,

хай вони носять на собі свої покривала. Це краще, ніж їх побачить; і не зазнають вони образ». [1, 33:59]. В іншій сурі знаходимо: «... І скажи жінкам, істинно віруючим у Бога, нехай вони потуплюють свої погляди і зберігають плоть свою (від грішного). І не виставляють на показ красу свою, помимо лише того, що є явним. І нехай накидають свої накидки на вирізи на грудях. І нехай не виставляють красу свого, окрім як для чоловіків своїх, батьків своїх, батьків чоловіків своїх...» [1, 24:31]. Тільки «престарілим із жінок, які не надіються на шлюб, на них не має гріха, щоб вони знімали свій одяг (верхні накидки – Т.Ш.-Л), не хвалячись красотою» [1, 24:59].

Таким чином, неприпустимо для жінки-мусульманки виставляти на показ жіночу красу, окрім тих чоловіків, за яких вона не має права за родинними зв'язками вийти заміж, а також рабів і євнухів («слуг із чоловіків, що не мають бажання»). Щодо вислову: «І не виставляти на показ красу свою, помимо лише того, що є явним», то тут мається на увазі обличчя й кисті рук.

Деякі мусульманські ідеологи вважають, що жінка повинна носити повне покриття, яке включає в себе ще й нікаб – тонку тканину з прорізом для очей, яка прикриває обличчя жінки. Правда, із цього питання давно тривають суперечки. Причиною суперечок є те, що ця тема не має чіткого тлумачення в Корані чи Сунні.

За шаріатом, нікаб не є обов'язковим для жінки-мусульманки. Абсолютно допустимим для неї є відкрите обличчя й кисті рук перед чужими чоловіками. Кожен із мусульманських мазхабів на це звертає увагу.

Так, у вченні Абу Ханіфи з цього приводу сказано: «Забороняється дивитися на чужу жінку (мається на увазі оголені частини тіла Т.Ш.-Л), окрім як на її обличчя й кисті рук». Абу Ханіфа далі додає: «Також і ступні ніг, постійне закриття яких дуже затруднено» [9]. Тобто за вченням ханіфитської школи, жінка може показувати обличчя, кисті рук та ступні ніг. Абу Ханіфа саме так трактує 31 аят сури «Світло». Хоча більшість сподвижників Пророка прокоментували цей аят лише як «обличчя та кисті рук».

Малікітська правова школа тлумачить це питання таким чином: «Ауратом жінки (тобто ті частини тіла, які повинні бути обов'язково закритими) перед чужими для неї чоловіками є все її тіло, виняток становить обличчя й кисті рук. Що стосується їх, то вони не є ауратом». Видатний учений малікітського мазхабу ас-Саві у коментарі додає: «На ці дві частини тіла дозволяється дивитися за умови відсутності похоті й насолоди з боку того, хто дивиться. У іншому випадку погляд заборонений (харам) [7, с.33]».

Шафїтська правова школа відносно поглядів на тіло стверджує: «Що стосується жінки, то все воно (тіло) – аурат (чужим дивитися на нього заборонено, і воно повинно бути схованим від їхніх поглядів), окрім обличчя і кистей рук» [9].

Шаріатом встановлено чіткі вимоги щодо жіночого одягу. Вони є наступні:

– Необхідно, щоб всі частини тіла, окрім обличчя і кистей рук, були закритими. В одному з хадісів, який передає Айша, дружина Пророка, сказано: «Одного разу до мене завітала моя племінниця. Коли Пророк побачив її, він відвернувся. Я сказала: «Це моя племінниця!» Пророк відповів: «Якщо дівчина стає повнолітньою, то з появою перших місячних недопустимо для неї виставляти на показ будь-що, крім обличчя й ось цього (пророк охопив кистю передпліччя іншої руки так, що між хватом і зап'ястям залишалось відстань одного хвату)» (хадіс наведений з ас-Суьоти – коментар 31-го аяту 24 сури) [7, с.31].

– Одяг повинен бути непрозорим, не просвічуватися. За хадісом, переповіданим Абу Хурайрою, Пророк сказав, що «ті жінки, які одягнені й у той же час голі, які гойдаються під час ходьби і вже цим спокушають чоловіків, до раю не увійдуть і не вдихнуть його пахоців» [9]. В іншому хадісі розповідається, що одного разу жінки з племені Бану Тамім зайшли до дружини Пророка Айші. На них був тонкий прозорий одяг. Айша сказала їм: «Якщо ви істинно віруючі мусульманки, то на вас не той одяг!» А наречений, на яку було накинуто тонку прозору вуаль, Айша сказала: «Хто вдягається так, той не увірував в істинність сури «Ан-Нур!» (Тафсір аль-Куртубі) [9].

– Одяг не повинен бути приталеним і облягаючим. Облягаючий одяг деколи буває навіть більше спокусливим, ніж прозорий.

– Жінки повинні мати свій одяг, чоловіки – свій.

– Одяг не повинен пахнути парфумами чи іншими ароматичними запахами.

– Одяг не повинен бути екстравагантним і визивним.

За нормами мусульманської етики, одяг, який не відповідає цим вимогам, суперечить канонічно правильному одягу і носіння його карається в день Великого суду Аллахом.

Сьогодні більшість мусульманських ідеологів зобов'язують жінок носити хіджаб.

Ісламські теоретики Мортаза Мотаххарі та Ях'я Нурі вважають, що без хіджабу зруйнуються сім'ї і буде процвітати розбещеність. Мовляв, жінки повинні носити хіджаб для того, щоб не відволікати увагу чоловіків від серйозних справ [4, с.115].

Сюзан Ханіф у своїй книзі «Що повинен знати кожен про іслам і мусульманах» пише: «Хіджаб – це не ізольований аспект життя мусульманки, а невід'ємний елемент ісламської соціальної системи, і, зокрема, ісламської концепції жінки. Як західні фасони одягу відображають світогляд, суспільні цінності й концепцію жінки західної цивілізації, так і одяг мусульманок відображає ісламські систему цінностей і погляди на життя. Хіджаб символізує її порядність, скромність у поведінці, манерах, мові і зовнішньому вигляді [8, 209]». Іслам передбачає хіджаб не тільки для захисту суспільства від «негативної дії безконтрольного статевого потягу, захисту честі й достоїнства жінки, але і для нейтралізації її сексуальності, щоб жінка була позитивною, конструктивною, а не негативною силою у суспільстві. Завдяки її скромному одягу і добропорядності чоловіки можуть ставитися до неї як до особистості, а не як до сексуального об'єкта», тобто її цінність для суспільства визначається не її фізичною привабливістю, а виключно її людським достоїнством [8, с.192]. На думку мусульманських богословів, «хіджаб – це не тільки особливого роду одяг, який приховує принади жінки, а й те, чим мусульманка оточувала у всі часи свої душу і свідомість, встановлюючи бар'єр чи завісу (хайя) між собою і чоловіками, із якими вона вступала в контакт [8, с.209]».

Практично всі мазхаби дотримуються думки, що жінка в хіджабі не може стати об'єктом чоловічої пристрасті, адже весь її зовнішній вигляд говорить про скромність, цнотливість, достоїнство, а «обличчя набуває внутрішнього світла – нур».

Ісламський ідеолог Атийя Сакр у книзі «Хіджаб і праця жінки» вважає сегрегацію обов'язковою для всіх жінок-мусульманок. Автор наводить думку про те, що хіджаб є єдиним і до того ж найбільш надійним способом захисту суспільства від розпусти і розбещеності [12, с.8]. А.Сакр вимагає від державних органів мусульманських країн видання спеціального закону про хіджаб, тому що одного шаріату вже недостатньо для втілення у життя приписів ісламу.

Такої самої точки зору дотримується й інший представник ісламського богослов'я Мухаммед ібн Алаві аль-Малікі аль-Хасані. У своїй книзі «Етика ісламу про сімейний устрій» [11] він пише, що шаріатом категорично забороняється мусульманці з'являтися перед сторонніми чоловіками. Один з основних розділів своєї книги автор назвав «Хіджаб – символ ісламу». «Іслам, – стверджує він, – категорично заборонив жінкам відкривати обличчя і зобов'язав їх повністю закриватися [11, с.65]». Правда, ця точка зору суперечить положенням шаріату, адже згідно нього, жінка повинна закривати все тіло, окрім обличчя й кистей рук. На думку Ієн Агаві, навіть голос жінки вважається «аратом», тобто заборонним для сторонніх чоловіків. «Вона, – зауважує цей автор, – не повинна розмовляти зі сторонніми чоловіками. Коли ж цього вимагають обставини, то жінка повинна говорити з ними, змінивши тон свого голосу. Особливо це стосується жінок, які володіють приємним голосом [11, с.80]». Ібн Алаві виступає також проти спілкування жінки з чоловіком, який не є членом родини. «Спілкування, – пише він, – яке почало поширюватися останнім часом між двома статями, між сім'ями, так звані сімейні взаємовідносини, деколи створюють умови для усамітнення жінки з чоловіком, а це робить дуже поганий вплив на їхню поведінку [11, с.91]». Цього ісламського теолога дуже хвилює, що мусульманські жінки поступово починають виборювати право на освіту, на суспільну працю. Тому методом боротьби з таким соціальним лихом, як «суфур» (емансипація), він вважає хіджаб. «Деякі невігласи думають, – пише він, – що хіджаб сковує жінку, що це жорстоко і що це відживший свій вік звичай, який є причиною відсталості,... однак участь жінки у соціальному житті є набагато більшою небезпекою для суспільства [11, с.82]».

Ставлення до носіння хіджабу в сучасних мусульманських країнах не є однозначним. Вище уже говорилося, що в ряді країн, де мусульман сильно зачепили глобалізаційні процеси, самі мусульманки активно відстоюють своє право носити хіджаб. Водночас є чимало мусульманок, які виступають проти обов'язкового носіння хіджабу, вважаючи його проявом принизливого ставлення до жінки. Вони заявляють, що «хіджаб – документ, який символізує поневолення й гноблення жінок. Історично сам вигляд хіджабу пов'язаний з посиленням гніту жінки й перетворенням її на власність, яку необхідно захищати від «стороннього погляду». ...Увіковічнити його використання значить увіковічити це принизливе становище. Звести роль хіджабу до питання вибору вбрання – лицемірство. Хіджаб – це логічний додаток до ісламського погляду на жінок як на очевидний символ нижчого становища жінки в ісламі» [10].

Даючи загальну характеристику жіночій сегрегації в ісламі, варто відзначити, що цей інститут не обов'язково впливає з коранічних приписів. У ранньому ісламі сегрегація жінок носила епізодичний

характер і була викликана певними конкретними обставинами. Проте ця інституція отримала в ісламі свій розвиток під впливом традицій завойованих арабами народів. З часом норми, що усталюють її, остаточно оформилися в шаріаті.

Жіноча сегрегація мала як негативні, так і позитивні моменти. З одного боку, вона вела до відсторонення жінок від активного суспільного життя. Але, з другого боку, вона певним чином захищала жінку від сексуальних домагань чоловіків. Ці норми утримали мусульманське суспільство від того, щоб розглядати жінку як сексуальний об'єкт. Передусім воно цінувало в ній матір.

Джерела та література

1. Коран / Пер. с араб. И.Ю.Крачковского. – М., 1986. – 436 с.
2. Вагабов М.В. Ислам и женщина / М.В.Вагабов.– М.: Мысль, 1968. – 230 с.
3. Еремеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления / Д.Е. Еремеев.– М.: Политиздат, 1990. – 288 с.
4. Ислам и женщины Востока (История и современность). – Ташкент: Фан, 1990. – 252 с.
5. Климович Л.И. Книга о Коране, его происхождении и мифологии / Л.И.Климович – М.: Политиздат, 1986. – 270 с.
6. Крымский А.Е. Мусульманство и его будущность / А.Е. Крымский. – М.,1899. – 123 с.
7. Недзельська Н.І. Проблема статі в релігіях авраамістичної традиції / Н.І. Недзельська. // Українське релігієзнавство. – 2001. – №17. – С. 29–36.
8. Ханиф С. Что должен знать каждый об исламе и мусульманах. / Пер. с англ. / С. Ханиф. – К.: Молодь, 1998. – 240 с.
9. Мир мусульманской женщины. www/islam/tu
10. Forum-85. – Najrobi, 1985. – 453 с. (англ. мовою) الأسرة « جلة ، ١٩٨١ محمد بن علوي المالكي الحيسني « ادب الاسلام في نظام (Аль-Маліки аль-Хасані Мухаммед ібн Алаві. Етика ісламу про сімейний устрій. – Бейрут, 1984. – 296 с.) (арабською мовою) عطفة صقر. الحجاب و عمل المرأة – القاهرة ، ١٩٨٢ (Атиййя Сакр. Хіджаб і робота жінки. – Каір, 1982.) (арабською мовою)

УДК94(470+571)»1826/1856»)

О.В. Сєвєрова

ФОРМУВАННЯ СИБІРСЬКОГО ЗАСЛАННЯ ДЕКАБРИСТІВ

Анотація: Стаття присвячена дослідженню проблеми формування сибірського заслання декабристів. Автор намагався виявити всіх декабристів, які відбували покарання в Сибіру, здійснив власні підрахунки відправлених до Сибіру декабристів, а також тих, хто повернувся за амністією 1856 року, і тих, хто назавжди залишився в Сибіру.

Ключові слова: декабристи, декабристознавство, заслання, поселення, каторга, амністія

Аннотация: Статья посвящена исследованию проблемы формирования сибирской ссылки декабристов. Автор стремился выявить всех декабристов, отбывавших наказание в Сибири, произвел собственные подсчеты отправленных в Сибирь, а также вернувшихся по амнистии 1856 года и оставшихся навсегда в Сибири декабристов.

Ключевые слова: декабристы, декабристоведение, ссылка, поселение, каторга, амнистия

Summary

This article is devoted to the problem of formation of Siberian exile of the Decembrists. The author found all the Decembrists, who served a sentence in Siberia made their calculations sent to Siberia, as well as those who returned under the amnesty of 1856 and the Decembrists who remained in Siberia forever.

Keywords: Decembrists, Decembrist study, exile, accommodation, penal servitude, amnesty.

Проблема формування сибірського заслання декабристів багатогранна. Вона включає питання його законодавчого оформлення, створення системи нагляду і його здійснення на каторзі і поселенні, аналіз правового статусу декабристів в Сибіру, встановлений царським урядом порядок їх відправки на каторгу і поселення, маршрут слідування до Сибіру, послідовність і тривалість заслання засуджених.

Мета цієї статті проаналізувати процес формування сибірського заслання декабристів, а також відповісти на деякі питання, що вимагають уточнення: скільки декабристів відбувало покарання в